

Karoline Thaidigsmann

 <https://orcid.org/0009-0009-4343-9033>

Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg
Heidelberg, Niemcy

Jakiej syntezy literatury najnowszej potrzebuje slawistyka?

What Kind of Synthesis of Contemporary Literature Does Slavic Studies Need?

Abstract: Based on the observation that there is a lack of syntheses of contemporary Polish literature that are accessible in terms of content and language for students and other interested readers abroad, I undertake reflections on what kind of synthesis of contemporary literature Slavic studies, more precisely: Polish studies abroad needs. I approach this issue from the perspective of a researcher and lecturer in Polish literature at a German university. The attempts to answer the questions posed are closely related to two projects in which I am involved. One of them is a Polish-German project concerning the contemporary history of Polish literature for German-speaking readers. The second concerns research on the function of children's literature in diverse cultural contexts. I treat both in this article as an attempt to cross boundaries and open new perspectives for the creation of literary syntheses. I demonstrate that the first project aligns with constellational thinking and the belief that, today, the task of literary history can be understood above all as proposals for how to think about the development of literature, and thus, how to assist in shaping mature recipients of (the history of) literature. I also point out that writing a synthesis of contemporary Polish literature for the German reader requires many pragmatic decisions which influence the form and thematic scope of the presented content. The Polish-German project on literary history eliminates the distinction between popular and high literature, as well as between fiction and nonfiction. It also, at least to some extent, removes the division between children and adult audiences. Referring to four aspects of "children's" literature (multimodality, crossover, cultural code, experimental aesthetics), I argue why the latter is necessary.

Keywords: contemporary Polish literature, synthesis of literature, literary history, German readers, children's and young adult literature, crosswriting

Abstrakt: Na podstawie obserwacji, że brakuje dostępnych pod względem treści i języka syntez współczesnej literatury polskiej dla studentów i innych zainteresowanych czytelników za granicą, podejmuję rozważania nad tym, jakiej syntezy literatury najnowszej potrzebuje slawistyka – dokładniej rzecz ujmując: polonistyka za granicą. Problematykę tę ujmuję z perspektywy badacza i wykładowcy literatury polskiej na uniwersytecie niemieckim. Próby odpowiedzi na postawione pytania są ściśle związane z dwoma projektami, w które jestem zaangażowana. Jednym z nich jest polsko-niemiecki projekt dotyczący historii współczesnej literatury polskiej dla niemieckojęzycznych czytelników. Drugi to badania nad funkcją literatury dziecięcej w zróżnicowanych kontekstach kulturowych. Oba traktuję w tym opracowaniu jako próbę przekraczania granic i otwierania nowych perspektyw dla tworzenia syntez literatury.

Pokazuje, że pierwszy z projektów jest zgodny z myśleniem konstelacyjnym i z przekonaniem, że dziś zadanie historii literatury można rozumieć przede wszystkim jako propozycję, jak myśleć o rozwoju literatury, a tym samym – jak pomagać w kształtowaniu dojrzałych odbiorców (historii) literatury. Zwracam również uwagę na to, że pisanie syntezy współczesnej literatury polskiej dla niemieckiego czytelnika wymaga wielu pragmatycznych decyzji, które wpływają na kształt i zakres tematyczny prezentowanych treści. Polsko-niemiecki projekt dotyczący historii literatury znosi podział na literaturę popularną i wysoką oraz fikcję i literaturę faktu. Znosi również – przynajmniej do pewnego stopnia – podział między dziećmi i odbiorcami dorosłymi. Odwołując się do czterech aspektów literatury „dziecięcej” (multimodalność, *crossover*, kod kulturowy, estetyka eksperymentalna), argumentuję, dlaczego to ostatnie jest konieczne.

Słowa kluczowe: polska literatura najnowsza, synteza literatury, historia literatury, odbiorcy niemieccy, literatura dla dzieci i młodzieży, *crosswriting*

Refleksje nad tym, jakiej syntezy literatury najnowszej potrzebuje slawistyka, podejmuję z perspektywy badacza i wykładowcy literatury polskiej na uniwersytecie niemieckim. Biorąc pod uwagę zarówno pragmatyczno-dydaktyczne, jak i naukowo-badawcze aspekty, pytam: jakiej syntezy literatury najnowszej potrzebuje polonistyka za granicą?

Z pragmatycznego punktu widzenia interesuje mnie to, w jakiej formie historycznoliteracka wiedza o współczesnej literaturze polskiej może zostać udostępniona niemieckojęzycznemu czytelnikowi, tak aby mógł on samodzielnie sięgnąć po polską lekturę. Moje zainteresowania badawcze – powiązane z pragmatyką – każą mi zapytać: jak powinna czy też może wyglądać i działać historia współczesnej literatury polskiej w zdigitalizowanym i sieciowym społeczeństwie informacyjnym, w którym dane biograficzne i bibliograficzne można łatwo znaleźć w Internecie? Jaki rodzaj „nawigacji” przez ogrom tekstów literackich i informacji różnej jakości wydaje się sensowny i konieczny? Jak je połączyć w opowieść? I na bazie jakiej koncepcji literatury zbudować taką opowieść?

Próby odpowiedzi na te pytania są ściśle związane z dwoma projektami, w które byłam i jestem zaangażowana. Pierwszym jest polsko-niemiecki projekt dotyczący historii współczesnej literatury polskiej dla niemieckojęzycznych czytelników. Drugi to badania nad funkcją literatury dziecięcej w zróżnicowanych kontekstach kulturowych. Oba traktuję jako próbę przekraczania granic i otwierania nowych perspektyw dla tworzenia syntez literatury.

Pierwsze przekroczenie: historia polskiej literatury współczesnej jako polsko-niemiecki projekt współpracy

W artykule z 2008 roku Hans Ulrich Gumbrecht prowokacyjnie pyta: „Czy powinniśmy nadal pisać historie literatury?” (Gumbrecht, 2008). Jednak w odniesieniu do syntez literatury polskiej dla niemieckojęzycznego czytelnika pytanie powinno brzmieć inaczej: czy zaczniemy pisać historie literatury? W języku niemieckim lub angielskim przez długi czas dostępne były wyłącznie stosunkowo stare historie literatury, autorstwa Manfreda Kridla, Juliana Krzyżanowskiego, Czesława Miłosza i Dietgera Langer z lat 50. do lat 70. XX wieku i – z lat 90. – tom zbiorowy Wacława Waleckiego. Niektóre z tych książek zostały później wznowione, lecz tylko nieznacznie zaktualizowane. W 2024 i 2025 roku opublikowano dwie nowe historie literatury: po niemiecku *Polnische Literatur im langen 19. Jahrhundert* [Literatura polska długiego wieku XIX] pod redakcją Anny Artwińskiej (Artwińska, Hrsg., 2025) i przetłumaczoną z polskiego *A History of Polish Literature* Anny Nasiłowskiej z roku 2019 (Nasiłowska, 2024). Żadna z nich nie wchodzi (głębiej) w wiek XXI, a i koniec ubiegłego stulecia Nasiłowska omawia jedynie w ograniczonym zakresie. Brakuje więc syntetycznego przeglądu współczesnej literatury polskiej. O tym, że problem ten nie dotyczy wyłącznie niemieckiej polonistyki zagranicznej, świadczy wydane już w 2018 roku kompendium *Being Poland: A New History of Polish Literature and Culture since 1918* (Trojanowska, Niżyńska, Czapliński, 2018), którego intencją jest wypełnienie „luki współczesności” w badaniach polonistycznych za granicą.

Synteza współczesnej literatury polskiej dla niemieckojęzycznego czytelnika, przygotowana przez Przemysława Czaplińskiego i przeze mnie i opublikowana w maju 2025 roku (Czapliński, Thaidigsmann, 2025), ma podobny cel, ale po pierwsze obejmuje krótszy okres (1976–2020), a po drugie bazuje na innym podejściu metodologicznym. W odróżnieniu od

Being Poland, która gromadzi prace blisko 60 polonistów z Polski i z zagranicy, ta historia literatury nie ma charakteru polifonicznego, lecz została wypracowana w dialogu polsko-niemieckim i prezentuje spójną narrację. Przemysław Czapliński wnosi swoją obszerną wiedzę na temat współczesnej literatury i kultury polskiej, a także wieloletnie doświadczenie dydaktyczne, ja z kolei wnoszę swoją znajomość poszczególnych obszarów polskiej literatury najnowszej oraz doświadczenie dydaktyczne z nauczania na niemieckich uniwersytetach.

Po dwóch częściach wprowadzających, w których omówiono zmiany w strukturze komunikacji w zakresie współczesnej kultury polskiej, każdy z kolejnych rozdziałów przedstawia wybrany temat historyczno-kulturowy (np. Zagłada, „Kresy”, emancypacja kobiet, homoseksualistów, ludu itd.) albo gatunek (w tym gatunki popkulturowe i literaturę faktu) – od połowy lat 70. do chwili obecnej. Układ monografii jest zatem zgodny z myśleniem konstelacyjnym (Walas, 2010: 91), a w obrębie pojedynczych rozdziałów zachowano układ chronologiczny. System odniesień między rozdziałami uświadamia czytelnikowi, że ani autorów, ani dzieł nie da się przypisać tylko do jednego kontekstu i że w zależności od stawianych pytań opisywane zjawiska można postrzegać w różnych konstelacjach. Spójność monografii zapewnia nadrzędna perspektywa, czyli pojmowanie literatury jako formy społecznej diagnozy. Z przekonania, że literatura nie istnieje w próżni, jest częścią historii społecznej oraz częścią kultury, wynika z jednej strony podejmowanie prób rekonstrukcji różnych uwarunkowań mających wpływ na pisanie, dystrybuowanie i recepcję literatury, a z drugiej strony pokazywanie sposobów, w jakie literatura porusza problemy należące do szerszych porządków społecznych. Wartość historiografii literackiej polega właśnie na takiej otwartej i jednocześnie orientującej formie nawigacji w obliczu akumulacji informacji w przestrzeni cyfrowej.

Perspektywa ta uwzględnia rozwój niemieckojęzycznych studiów sławistycznych, które w ostatnich 20 latach coraz bardziej odchodziły od czystej filologii w kierunku studiów kulturowych i regionalnych. Oczywiście takie podejście nie prezentuje i nie wyjaśnia wszystkich

aspektów literatury. Pisanie syntezy literatury jest w pewnym sensie przedsięwzięciem negatywnym: opiera się na wiedzy o tym, co NIE znajdzie miejsca w tej opowieści. Jeśli zgodzić się z twierdzeniem Teresy Walas, że historia literatury dziś „[p]rzestaje być wiedzą obowiązującą” (Walas, 2010: 92), to jej zadanie można rozumieć przede wszystkim jako przedstawianie propozycji myślenia o literaturze i jej rozwoju, a tym samym – pomaganie w kształtowaniu dojrzałych odbiorców (historii) literatury.

Pisanie syntezy współczesnej literatury polskiej dla niemieckiego czytelnika wymaga podjęcia wielu pragmatycznych decyzji, które wpływają na kształt i tematyczny zakres tej opowieści, wobec której każdy musi wypracować własne rozwiązanie:

- Czy opisywane w takiej syntezie literatury teksty powinny być dostępne w języku niemieckim lub przynajmniej w tłumaczeniu na język angielski (wielu studentów polonistyki na początku nauki polega na tłumaczeniach)? Jeśli tak, to czy nie spowoduje to zupełnie innego rozłożenia akcentów niż w polskiej historiografii literatury? Świadomie zrezygnowaliśmy z uwzględniania tego kryterium. Po pierwsze – w trosce o możliwie autentyczne ukazanie rozwoju literatury polskiej, po drugie – z założeniem, że sama monografia mogłaby stać się impulsem dla nowych przekładów tejsze literatury na niemiecki.
- Jak szeroki kontekst historyczny i kulturowy jest potrzebny, aby czytelnik niewychowany w polskiej kulturze mógł zrozumieć i sensownie przyswoić rozwój literatury? W przypadku tego zagadnienia należy uwzględnić fakt, że niemieccy studenci – często nawet ci, którzy mają polskie korzenie – dysponują jedynie bardzo ogólną wiedzą na temat historii i kultury Polski. Aby umożliwić lepsze zrozumienie rozwoju współczesnej literatury polskiej, nasza monografia zawiera ramki, mieszczące zarówno istotne informacje historyczne (np. dotyczące powstania Solidarności czy wprowadzenia stanu wojennego), jak i informacje na temat specyficznych zjawisk literackich charakterystycznych dla literatury polskiej (np. gawęda, język ezopowy).

- W jakim stopniu należy uwzględnić inne media, sztuki i kultury? W przypadku tej kwestii należy znaleźć równowagę między niebezpieczeństwem utraty wyraźnego skupienia uwagi na rozwoju literackim a zamiarem ukazania, że literatura nie jest izolowaną dziedziną, lecz częścią różnorodnej przestrzeni kulturowej, w której określone dyskursy są przetwarzane na różne sposoby medialne i w której rozmaite sztuki i ich twórcy wzajemnie się inspirują i wpływają na siebie.
- Literatura współczesna wciąż się rozwija, tworzy nowe konstelacje i wymaga stałego poszerzania pojęcia literatury. Czy zatem lepsza byłaby cyfrowa historiografia literatury, która mogłaby być stale uzupełniana i dynamicznie rozwijana? Kwestia ta wiąże się z dwoma aspektami: pragmatycznym pytaniem o wykonalność oraz dydaktycznym pytaniem o przejrzystość i orientację w materiale. Stale aktualizowana prezentacja – która niewątpliwie ma swój urok i swoje walory – wymagałaby z jednej strony ciągłej opieki redakcyjnej, z drugiej zaś – niosłaby ze sobą ryzyko utraty perspektywy analitycznej wobec przedstawianego materiału. Aby ująć rozwój literatury w sensowne konstelacje i przekształcić go w narrację, konieczny jest pewien ogląd całościowy. Z dydaktycznego punktu widzenia istotne jest ponadto, aby studentom, którzy dopiero zaczynają orientować się w nowym obszarze tematycznym, zaproponować możliwie przejrzyste przedstawienie. Forma książkowa oferuje w tym względzie format skoncentrowany i uporządkowany.

Drugie przekroczenie: włączenie literatury dziecięcej i młodzieżowej do historiografii literackiej

Nasza synteza literatury znosi podział na literaturę popularną i wysoką oraz fikcję i literaturę faktu. Znosi również – przynajmniej do pewnego stopnia – podział między dziećmi i odbiorcami dorosłymi. W ostatnich

dziesięcioleciach wiele wcześniej marginalizowanych z perspektywy historii literatury typów tekstów, grup autorów i gatunków poszerzyło nasze rozumienie literatury. Jednym z obszarów, który do tej pory pozostawał w dużej mierze wykluczony z poważnych syntez ogólnoliterackich, jest literatura dziecięca i młodzieżowa. Ze względu na jej przeznaczenie dla młodych czytelników oraz pedagogiczno-dydaktyczny charakter kwestia oddzielenia literatury dziecięcej i młodzieżowej od ogólnej historii literatury wydaje się oczywista i utrwalona. Moim zdaniem istotne są jednak co najmniej cztery powody zniesienia lub przynajmniej rozluźnienia tego podziału:

- Multimodalność: podczas gdy powieści graficzne i komiksy wypracowały sobie już poważną pozycję w ogólnym polu literackim, nie dotyczy to literatury dla dzieci i młodzieży. Tymczasem komiksy i literatura dziecięca mają dwie wspólne cechy, które prowadzą do interesujących rozszerzeń pola literackiego: pierwsza to łączenie tekstu i obrazu, a druga to (rosnąca) tendencja do adresowania książek do odbiorcy bez względu na wiek.
- *Crossover*: stale poszerzająca się, zróżnicowana dziedzina literatury *crossover*, która miesza konwencje literackie i grupy odbiorców i sprawia, że podział na literaturę dziecięcą/młodzieżową oraz literaturę ogólną lub literaturę dla dorosłych wydaje się coraz bardziej wątpliwy.
- Kod kulturowy (Nikolajewa, 1995): dziecięce motywy i wzory literackie są przekazywane zazwyczaj przez kilka pokoleń. Czyni to z nich potężny środek międzypokoleniowej komunikacji społecznej. Wydaje się więc, z perspektywy polonistyki zagranicznej, że znajomość dziecięcych tradycji literackich (lub szerzej: dziecięcych tradycji kulturowych) oferuje ważny dostęp do polskiej kultury. Jak dotąd jednak na niemieckojęzycznych studiach slawistycznych ten obszar literatury rzadko stawał się przedmiotem nauczania.
- Literatura dziecięca jako pole eksperymentu: literatura dziecięca jest czasami bardziej eksperymentalna niż literatura dla dorosłych, pod względem zarówno formy językowej, jak i treści. Warto

więc i na tym polu szukać nowych rozwiązań literackich i nowych wizji porządków społecznych.

W związku z powyższym sędzę, że warto zastanowić się, jak mogłyby wyglądać takie modele historiografii literatury, które wspomniani podział znoszą. W naszej monografii staramy się rozluźnić utrwalone rozgraniczenie: jeden rozdział poświęcono w całości literaturze dla dzieci i młodzieży. O wyborze i sposobie prezentacji zdecydowały (ze względu na ograniczenia objętościowe) dwa kryteria. Pierwsze dotyczy funkcji: zdecydowaliśmy się na teksty, które wzmacniają nadrzędną perspektywę monograficznego opracowania i wiążą się z postrzeganiem literatury jako formy diagnozy społecznej. Kryterium drugie dotyczy odbiorców; w naszym wyborze uwzględniliśmy przede wszystkim książki, które (potencjalnie) przemawiają do obu grup odbiorców: dzieci i dorosłych.

Ciekawe, czy pojawią się (a jeśli tak, jak będą wyglądały) dalsze próby włączania literatury dla dzieci i młodzieży do przyszłych propozycji syntez literatury.

Literatura

- Artwińska A., Hrsg., 2025, *Polnische Literatur im langen 19. Jahrhundert*, Narr Francke Attempto Verlag, Tübingen.
- Czapliński P., Thaidigsmann K., 2025, *Geschichte der polnischen Gegenwartsliteratur 1976–2020*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- Gumbrecht H.U., 2008, *Shall We Continue to Write Histories of Literature?*, „New Literary History”, vol. 39, no. 3, s. 519–532.
- Nasiłowska A., 2024, *A History of Polish Literature*, trans. A. Zarenko, Academic Studies Press, Newton (M.A.).
- Nikolajewa M., 1995, *Children's Literature as a Cultural Code. A Semiotic Approach to History*, w: *Aspects and Issues in the History of Children's Literature*, ed. M. Nikolajewa, Bloomsbury, Westport–London, s. 39–48.
- Trojanowska T., Niżyńska J., Czapliński P., 2018, *Being Poland: A New History of Polish Literature and Culture Since 1918*, Toronto University Press, Toronto–Buffalo–London.

Walas T., 2010, *Inna historia literatury jest możliwa. Z Teresą Walas rozmawiają Tomasz Mackiewicz i Agnieszka Wnuk*, „Tekstualia”, nr 3 (22), s. 89–100.

KAROLINE THAIDIGSMANN – Associate Professor, Slavisches Institut, Heidelberg University, Germany / dr. hab., Slavisches Institut, Universität Heidelberg, Niemcy.

She is interested in Polish and Russian literature and culture, particularly from the 19th to the 21st century, as well as in children's and young adult literature that overlaps with adult literature (crosswriting). She has published, among others, the monograph *Poetik der Grenzverschiebung. Kinderliterarische Muster, Crosswriting und kulturelles Selbstverständnis in der polnischen Literatur nach 1989* [Poetics of Shifting Borders. Patterns of Children's Literature, Crosswriting and Cultural Identity in Polish Literature after 1989] (Heidelberg 2022) and together with Przemysław Czapliński *Geschichte der polnischen Gegenwartsliteratur 1976–2020* [History of Polish Contemporary Literature 1976–2020] (Heidelberg 2025).

Interesuje się literaturą i kulturą polską i rosyjską, zwłaszcza XIX–XXI wieku, oraz literaturą dziecięcą i młodzieżową w obszarach pokrywania się z literaturą dla dorosłych (*crosswriting*). Opublikowała m.in. monografię *Poetik der Grenzverschiebung. Kinderliterarische Muster, Crosswriting und kulturelles Selbstverständnis in der polnischen Literatur nach 1989* [Poetyka ruchomych granic. Wzorce literatury dziecięcej, crosswriting i tożsamość kulturowa w literaturze polskiej po 1989 roku] (Heidelberg 2022) i razem z Przemysławem Czaplińskim *Geschichte der polnischen Gegenwartsliteratur 1976–2020* [Historia polskiej literatury współczesnej 1976–2020] (Heidelberg 2025).

E-mail: karoline.thaidigsmann@slav.uni-heidelberg.de